

İNANÇ VE İNANÇSIZLIĞIN PSİKOLOJİSİ: 1 Psychology of Belief and Unbelief

Dr. Nuran Erdoğan KORKMAZ
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Din Psikolojisi Anabilim Dalı
nuran_ed@yahoo.com

Abstract: *In this study, believer and unbelievers' perceptions are examined in terms of their preferences, image of God and religious-oriented contents which are pray, rituals and fate with using phenomenological psychological method. In this context, believer and unbelievers' perceptions are separated in terms of level of education and gender. Less educated believers consider that religion is a aim; on the other hand, high educated believers think that religion is a tool in their life. Women use emotionally-oriented words such as compassion and love, men use power-oriented words such as greatness and strength to describe religion and related issues. Unbeliever group emphasises individual will and strength. They think that religion and related issues are non-sense and it gives only psychological comfort for believers.*

Key Words: *belief, unbelief, atheism, religion, pray, rituals and fate.*

Giriş

İnanç kavramı çok geniş olduğu kadar anlaşılması da o derece güç olan kavramlardan biridir. Bir kimsenin bu kavramla ilgili olarak tartışmayı nerede başlatıp bitireceği konusunda netlik olmadığı söylenebilir. Bu kavramın geleneksel ve çağdaş kullanımı konusunda temel iki yaklaşım ağırlık kazanır. Bunlardan ilki inancın bir çeşit zihinsel durum olduğu bu zihinsel durumun içe bakışı gerektirdiği yöndedir. İkincisi ise inancın içe-bakışı gerektiren zihinsel bir durumun ötesinde bir huy, karakter ve temayülü içerdiği (Price, 1969: 19). Psikoloji bilimi, inancı şüphe ile başlayıp olasılıktan geçerek kesinliğe ulaşan bir süreç olarak tanımlar (Vergote, 1999; Allport, 1960; Hökeleki, 2001). Din psikolojisi bilimi de inanmanın bir insan ihtiyacı olduğunu ve insanın bu ihtiyacı karşılamaya yönelik eğilim içerisinde bulunduğunu vurgular (Allport, 1957; Jung, 1950).

İnsanlar Tanrının ruhsal ya da içsel tecrübesi hakkında konuştuklarında 'anlam' olarak bağlandıkları ve hissettikleri şeyi tanımlamaktadırlar. Buna göre inanma açısından iki tip insandan söz edilebilir; mutlak bir gerçek olan kutsala inanan ve böylece dünyada özgül bir varoluş biçimini üstlenen yani *homo religiosus* olarak

---

¹ Bu araştırma 2004 yılında Bilgi Üniversitesinde Düzenlenen 13.Ulusal Psikoloji Kongresinde Sunulmuştur.

tanımlanan insanla, aşkın ya da kutsal olanı reddeden dolayısıyla varoluşunun anlamından kuşku duyan *a religieus* insandır (Tacou, 2000).

Jung (1998:170)'a göre yaratıcıya inanmak ve inanmamak aynı tarzda işleyen fakat farklı kutuplarda yer alan tercih kategorileridir. İnanmak ya da inanmamak yönünde bir tercihin gerçekleşebilmesi yani zihnin bir inanç objesini kabul veya ret yönünde bir karar vermesi ancak zihni ona sevk eden bir sebebin bulunmasına bağlıdır (Özcan, 1992). Dolayısıyla bir inancın olabilmesi için iç ve dış faktörlerin bir araya gelmesi ve inanma yönünde kabul ve inanmama yönünde reddin gerçekleşmesi gerektiği söylenebilir. Fakat bu noktada zihnin bu iki tercihe yönelme sürecinde yaşanan faktörlerin birbirlerinden çok da ayrılmış süreçler olarak görmemek gerektiği dikkate alınmalıdır. Çünkü bu tecrübeyi yaşayan insandır. Yaşadığı tecrübelerin birbiri ile ilişkili olduğu ve yaşanan bir tecrübenin bir diğerini sürekli etkilemekte, değiştirmekte ve dönüştürmekte olduğu dikkate alınmalıdır. Hatta bu konuda Jaspers (1997:291), inanma yönündeki tercihin inançsızlıktan elde edildiğini ve inançsızlık yönündeki bilgiyi edinmeyen hiç kimsenin kendi özünde hiçbir inancı bilinçli duruma getiremeyeceğini belirtir.

İnanmama ya da ateizm de inanç kavramı gibi oldukça geniş bir konudur (Aydın, 1999:207). Ateizm Yunancada olumsuzluk bildiren *a* ekiyle Tanrı anlamına gelen "theos" un birleşiminden oluşan Tanrının var olmadığı inancına dayanan felsefi akımın adıdır. Dolayısıyla ateizm Tanrıyı tanımama, ruhsal varlıklara olan metafizik inançları reddetme ve var olan gerçekliği inanç yoluyla açıklamayı kabul etmeme şeklinde tanımlanır (Aydın, 1999; Taylan, 1998:109; Topaloğlu, 1996:13; Topaloğlu, 2004: 45-46; Cevizci, 2002:101). Ateizmin Tanrı tanımaz ya da Tanrıyı inkar eden şeklinde tanımlanması insanların aslında inançsız olarak doğduğu fakat aile ve sosyal çevrenin birtakım inançları sorgulamasız kabul edildiği inancına dayanır (Dawkins, 2007). Ateizm teorik ve pratik anlamda farklı sınıflandırmalara tabi tutulduğu gibi dönemsel olarak da farklı tanımlamalar kazanmıştır. Özellikle modern dönemde Tanrının varlığı, ateistlerce bireyin kendi özüne yabancılaşması ve özgürlüğünü kaybetmesi açısından değerlendirilmiştir (Topaloğlu, 2004: 23).

Ateizmi ortaya çıkaran temel düşüncelere bakıldığında bunların basında teodise problemi yani teizm göre eğer Tanrı her şeye gücü yeten hikmet sahibi bir Tanrı ise neden evrende kötülükler var? düşüncesine dayanır. Bir diğeri, insanın özgürlüğü problemidir. Ateizme göre eğer Tanrı varsa insan özgür değildir. Eğer insan kendini oluşturacaksa Tanrı var olmamalıdır. Ateizmi ortaya çıkaran diğer bir düşünce ise kuşkuculuktur. Bu görüşe göre bir şeyin bilgisine ulaşmadan önce kuşku duymanın zorunlu olduğudur. Son olarak ise tek tözcülüktür (Taylan, 1998; Aydın, 1999; Topaloğlu, 1996). İnanç ve inançsızlık ya da teizm ve ateizm konusu yukarıda da belirtildiği gibi çok kapsamlı bir konu olduğundan bu çalışmada konuyla ilişkili felsefi tartışmalara girilmemiştir. Ayrıca din psikolojisi bilimi olay ve olguları oldukları gibi nesnel bir bakış açısıyla ifade ettiği için herhangi bir hüküm ve yargıda bulunmaz. Bu

açıdan bu çalışmada sadece inanma ve inanma yönündeki bireylerin tercihleri ve buna ilişkin değerlendirmeleri araştırmanın temel problemi olarak incelenmiştir.

Bu çerçevede bu çalışmanın konusu Tanrının varlığına inanan ve inmayan bireylerin inanma ve inanmama yönündeki tercih nedenleri; Tanrı algıları, din ve manevi konular hakkındaki düşünceleri karşılaştırmalı olarak incelenmesidir.

ARAŞTIRMA

Bu araştırmada katılımcılara inanma ya da inanmama yönündeki tercih sebepleri; Tanrı algısı, din ve manevi konular hakkındaki düşüncelerine yönelik bir grup soru yöneltirmiş, alınan yanıtlar “bilişsel temalar” olarak tanımlanıp altı temel başlık altında sınıflandırılmıştır. Bunlar (1) İnanma ve inanmama yönündeki tercih sebepleri, (2) Tanrı algısı, (3) Din, (4) İbadet, (5) Dua ve (5) Kader konularıdır.

Örnekleme ve özellikleri

Araştırma örnekleme Ankara ve Ordu’da yaşamakta olan ilk orta ve lise düzeyinde eğitim almış bireylerle, Ankara, ODTU, Hacettepe ve Gazi üniversitesinde öğrenci olan ve aktif olarak öğretim üyesi olarak çalışan iki gruptan oluşmaktadır. Araştırma toplam 28 kişi üzerin de uygulanmıştır. Araştırmaya katılanların 17’si Tanrı inancına sahip bireylerle, 11’i kendilerini ateist ya da agnostik olarak niteleyen bireylerdir. İnanan grubun 7’si öğretim üyesi olarak çalışan akademisyenlerle; 10’u ilk, orta ve lise düzeyinde eğitim almış bireylerdir. Tanrı inancına sahip olmayan grubun ise 7’si akademik düzeyde farklı dallarda eğitim almış ve halen aktif anlamda akademinin içerisinde olan bireylerle, 4’ü ilk ve orta düzeyde eğitim almış kendilerini ateist ya da agnostik olarak niteleyen bireylerden oluşmaktadır.

Yöntem

Beşeri dünya sadece bir olgu ya da ampirik gerçeklik dünyası değil, aynı zamanda bir “anlam” dünyasıdır. Bu anlam dünyası içinde yaşanan, benimsenen, kabullenilen ilke, değer, norm ve duygular bizzat insana özgü öğeler olup, öncelikli olarak anlamayı/ anlaşılmayı bekleyen kategorileridir. Yaratıcının varlığına inanmak ya da inanmamak da düşünsel ve duygusal bir anlam dünyası olup anlamaya yönelik bir sorgulamayı gerektirir. Bu soyut anlam dünyası kendisini bize davranışlarımız yoluyla açar. Dolayısıyla bu süreç öncelikli olarak birebir anlamaya dayalı yani niteliksel bir sorgulamayı gerektirir.

Özellikle son birkaç yıl dikkate alındığında sosyal bilimler metodolojisindeki paradigma dönüşümü ve psikolojideki yansımaları izlenmektedir. Bu çerçevede sosyal bilimlerde, pozitivist paradigmadan bir kopuşla birlikte nitel araştırma desenlerinin kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır (Kuş, 2007) Bu durum psikoloji çalışmalarında da kendini göstermektedir. Bu konuda Giorgi (1976: 293) psikolojinin, doğal bilimlere özendiğini ve "yaşanan dünyanın isteklerine inanıp bilimin gerekliliklerine kulak

asmama" veya "bilimin gerekliliklerine bağlı kalıp yaşanan dünyanın hakkını vermeme" şeklinde ortaya çıkan temel ikilemi aşamadığını belirtir. O, fenomenlerin kendilerini dünyada ifade ettikleri şekliyle incelenmesi gerektiğini ve "psikoloji biliminin de bu bakış açısından inşa edilmesi gerektiğini vurgular.

Bu çerçevede bu araştırmada tanımlayıcı hermeonetik psikoloji yöntemi (descriptive phenomenological psychology method) kullanılmıştır. Bu yöntem Amedeo P.Giorgi tarafından 70'li yılların başlarında geliştirilmiştir. Gerçekte bu yöntem felsefe geleneğinden beslenerek Edmund Husserl ve Maurice Merleau-Ponty'ye dayanır. Bu yöntem hem tanımlayıcı hem de yorumlayıcı bir yöntemdir. Araştırmacı bu iki süreci çok titiz bir şekilde değerlendirmeli teorik ve spekülatif yorumlamalardan kaçınmalıdır (Giorgi, 2009). Bu yöntemde öncelikle tüm verilerin araştırmacı tarafından okunması, daha sonra *metnin içinde neler oluyor* sorusundan hareketle anlamaya yönelik tekrar detaylı bir okumanın yapılması; üçüncü olarak *katılımcı burada ne demek istedi* sorusu dikkate alınarak ifadelerin psikolojik bir bakış açısıyla yorumlanması ve son olarak da metindeki genel yapının açık seçik bir şekilde ortaya konmasıdır (Willing ve Rogers, 2008:165-178).

Süreç ve Prosedür

Araştırma örneğine kartopu yöntemi kullanılarak ulaşılmış, araştırmaya istekli olan katılımcılarla derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Katılımcılara inanç, Tanrı algısı; dini ve manevi konular, hayatı anlamlandırma, sıkıntı ve zorluklarla mücadele etmeye yönelik bir grup soru yöneltilmiştir.² Bir kişi ile yapılan toplam mülakat suresi yaklaşık bir ile bir buçuk saat arası sürmüştür. Mülakatlar katılımcıların istedikleri mekânlarda gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların kimlikleri saklı tutulup sadece cinsiyet, yaş ve eğitim düzeylerine yönelik bilgiler araştırmaya yansıtılmıştır.

BULGULAR

1-Tanrının³ varlığına inanan grup

Araştırmanın bu bölümünde katılımcılara yaratıcı algılarına yönelik bir grup soru yöneltilmiştir. Buna göre katılımcıların verdikleri yanıtlarda kullandıkları anahtar kelime ve kavramlar ve sık tekrarlanan kelimeler gruplandırılmıştır. Ayrıca her gruptan örnek niteliğinde olan iki ya da daha fazla yanıt herhangi bir değişiklik yapılmaksızın olduğu gibi metne yansıtılmıştır.

² Bu makalede "hayatı anlamlandırma, sıkıntı ve zorluklarla mücadele etme ve psikolojik sağlığı koruma" temalarına yer verilmemiştir. Bu temalar başka bir makale konusu olarak incelenecektir.

³ Bu makalede yaratıcıyı nitellemek için "Tanrı" kavramı kullanılmıştır.

1.1. Tanrıya inanma konusundaki tercih sebepleri

Eğitim düzeyleri ilk, orta ve lise düzeyinde olan grubun inanma konusundaki tercih sebeplerine ilişkin vermiş oldukları yanıtlarda ailelerinden aldıkları eğitimin temel bir etken olduğunu belirtmişlerdir. Aynı zamanda bu tercihlerinde inançlı bir çevrede yetiştikleri için bu sürecin doğal bir şekilde gerçekleştiğini vurgulamışlardır. Ayrıca “inanmama” yönünde herhangi bir sorgulama süreci geçirmediği, bunun doğal bir kabulleniş süreci olarak gerçekleştiğini ifade etmişlerdir.

Eğitimleri akademik düzeyinde olan bireyler de Tanrı’ya inanma yönündeki tercihlerinde ailelerinden aldıkları eğitimin ve yetiştikleri çevrenin ilk etapta etkili olduğunu, fakat daha sonra kendi eğitim süreçlerinin bu bağlanış ve kabullenışı rasyonel bir şekilde desteklediğini belirtmişlerdir.

1.2. Tanrı algısı

İlk-orta ve lise düzeyinde olanlar		Akademik düzeyde eğitim almış olanlar.	
Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
<i>Her şey, Sıkıntı anında gideceğim kapım, Var oluş sebebim, Yaşama gayem, İnanç, Bağlılık, Dayanak, Peygambere inanmak, Saygı göstermek, Günah işlememek, Her şeyi yaratan gören bilen, Sırttan şimşek gibi geçmek, Cennet, Ruhun gıdası</i>	<i>Bu dünyanın yaratıcısı, Her şeye inanmak, Ona hizmet, Beni yaratan güç, Verdiği görevleri yerine getirmek, Yaratanımız, Yaşamak, dirilmek, Yasaklardan kaçınmak Dini bize bağışlayan.</i>	<i>Yaşayış ve düşüncem; Hayatımın anlamı; Bağışlama; Güven; Sığınılacak bir varlık; Merhamet; Yardım istemek; Bazen korku bazen sevgi; Çekinilecek bir varlık; Varlığın yorumu; Her şeyi bağladığımız bir sebep; Varlığı anlamlandıran bir şey; Saygı sevgi; Davranış tarzı ürettiren güç; Çelişkileri ile varlık; Ürkme/sevgi; tapma/korku; aşk/nefret</i>	<i>Her şeyi var eden güç, Birleme, sigorta, Kontrol eden denge, Hayatın anlamı, Belirsizlikten kurtaran, Güven, Güçlü, Her şeye hakim olan</i>
<p>Örnek bir alıntı: “Allah inancı benim için her şeyden önce dinamik bir süreci ifade ediyor. Nasıl ki varsam ve nasıl ki canlıysam ve nasıl ki hareket etmekte isem, inancım da benimle birlikte canlı ve hareketli. Düşüncelerimdeki ve duygularımdaki yoğunlaşmaya ve değişime bağlı olarak o da değişiyor, yoğunlaşıyor ve ya azalıyor. Allah... var mı bilmiyorum, zaten bana göre bu asla bir bilgi konusu değildir. Var diyen ve yok diyen aynı epistemolojik düzlemde. Her ikisi de metafiziksel düşünce içerisindedir demektir. Çünkü “yok” kelimesi çok büyük bir kelime, yok olduğunu nasıl bilebilirim? Veya yok olduğuna nasıl inanabilirim?” (Bayan, doktora öğrencisi, 30). “Güven duygusu, sığınılacak bir varlık. Merhamet yardım istemek, üst bir varlık olarak görüyorum”(Bayan, prof, 57). “Her şeyi var eden güç olarak tanımlıyorum” (Bay, prof).</p>			

“İnanıyorum ama nasıl cevaplandırayım, elimden geldiği kadar bağlıyım ona nasıl ifade edeyim bilmiyorum. Her şeyin Allah tan olduğuna inanıyorum” (Bayan, ilkokul, 57).

Alınan yanıtlardan Tanrı inancına sahip bireylerin algılarına yönelik şunlar söylenebilir:

Eğitim düzeyi ilk orta ve lise düzeyinde olan bayanlar Tanrıyı “saygı” ve “sevgi” sözcükleri ile ifade eden kelimelerle tanımlarlarken erkekler “güç” ve “görev” sözcüklerini kullanmışlardır. Her iki grubunda var oluş sebeplerini Tanrı üzerinden tanımladıkları, varlığın başlangıcı, güç ve kudretin sahibi olarak Tanrıyı gördükleri, olayların sebep ve sonuçlarını Tanrıya bağladıklarını ifade etmişlerdir. Bayanların verdiği yanıtlarda “edilgen-pasif kabulleniş” bir tutum olduğu, yaratıcının yardım eden ve sığınılan olarak algılandığı gözlenmektedir. Diğer taraftan bu gruptaki erkeklerin Tanrıyla karşılıklı etkileşim esasına dayalı bir ilişkiyi benimsedikleri, Tanrıdan güç alma ve gücü onunla ortaklaşa kullanma psikolojisiyle algıladıkları söylenebilir.

Diğer taraftan eğitilmiş gurubun yanıtlarına bakıldığında da Tanrıyı tanımlarken hep bir denge anlayışının olduğu yani hem kendi bireyselliklerine hem de Tanrıya alan açan bir denge arayışına yönelik ifadeler kullanmışlardır. Eğitilmiş bayanların Tanrıyı tanımlarken daha duygusal içerikli kavramları kullandıkları; erkeklerin ise güç, denge ve sigorta gibi daha rasyonel temelli ifadeleri seçtikleri gözlenmiştir. Bu grup Tanrı ile aralarında kurdukları ilişkiyi mükafat ve ceza perspektifinden ziyade yaratan-yaratılan yani var eden güç ve onun karşısında gerektiğinde meydan bile okuyabilme potansiyelinde olan bir varlık olarak tanımlamışlardır.

1.3. Dinle ilişkili konular

Araştırmanın bu kısmında katılımcılara din, ibadet, dua ve kader inançlarıyla ilişkili bir grup soru yöneltilmiştir. Alınan yanıtlar eğitim düzeylerine ve cinsiyetlerine göre gruplandırılmıştır.

1.3.1. Din

İlk-orta ve lise düzeyinde olanlar		Akademik düzeyde eğitim almış olanlar	
Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
<i>Kutsal olan şeylere erişmemiz ve yasak olan şeylerden kaçınmamız; İslam dini, Huzur, güven, Yaşam gayem; Gereklilik biraz daha huzurlu olmak için, Müslümanların inancı; Her şeyin Allah'tan geldiğini düşünmek, Allah'a güvenmek inanmak;</i>	<i>İnanç, Düşünce noktası, İnsan zihninin dengesi, Gerekli olan bir şey; Bir psikiyatri aracı, Dürüst bir şekilde yaşamak, Müslümanlık; Temiz toplum, Çevreyle iyi geçinmek, Ferahlatıcı</i>	<i>Kimliğimin parçası; Boşluğu dolduruyor ama herhangi bir boşluğu değil; Düşüncemi yönlendiriyor; Hayatıma anlam veriyor.</i>	<i>Dünya görüşü ve istikame; İlahi mesaj anlayan insan; His işi; Doğruluk, dürüstlük; Ortak payda Kurandaki</i>

<i>Allah Peygamber tüm yaratılanlar, Her şeyden önemli şey, Yaşamın en büyük mekanizması.</i>	<i>bir şey, Onun buyurduğu bir şey.</i>		<i>ilkeler.</i>
<p>Örnek bir alıntı: _“Dürüst bir şekilde yaşamak, biraz da öbür dünya için yaşamak. İnsana huzur vermesi din olmazsa huzursuz olursun” (Bay, lise terk, 37). “Boşluğu dolduruyor ama her hangi bir boşluğu değil. Düşüncelerimi yönlendiriyor dolayısıyla hayatımı yönlendiriyor. Korkularım hafifliyor. Mutluluğuma mutluluk katıyor. Din olmasaydı materyalist şeylerden yardım beklerdim ve bir yerde tikanırdım her halde”.(Bayan, fizyoterapist, 20).</p>			

Eğitim düzeyi ilk, orta ve lise düzeyinde olan katılımcıların dinin ‘ilahi’ ve ‘kutsal’ la ilişkili yönüne vurgu yaptıkları, dini ‘amaç’ olarak algıladıkları ayrıca dinin insan yaşamında gerekli bir unsur olduğu ve kendilerine huzur ve mutluluk sağlayıcı işlevine dikkati çekmişlerdir. Bu gruptaki erkek katılımcılar dinin daha çok toplumsal yönüne dikkati çektikleri anlaşılmaktadır. bireysel yönüne vurgu yapmışlardır. Ayrıca erkeklerin dinle ilişkili konuları “rasyonel” nitelikli kavramlarla tanımlarlarken bayanların “duygusal” içerikli kavramları seçtikleri gözlenmiştir.

Eğitilmiş grubun yanıtlarına bakıldığında ise din, bireyin gelişimine yön veren “araç” olarak tanımlanmıştır. Ayrıca dinin ilahi bir mesaj olduğu, fakat yorumlamanın insana ait olması gerektiği dolayısıyla “bireysel gücü” dışlayıcı algının doğru olmayacağını ifade etmişlerdir. Din bu gruba göre bütünleşmeyi sağlayan bir işlevi yerine getirmektedir. Ayrıca dinle ilişkili konular sadece ilahi referansla değil, toplumsal, geleneksel referanslarla şekillenen bir gerçeklik olarak vurgulanmıştır.

1.3.2. İbadetler

İlk-orta ve lise düzeyinde olanlar		Akademik düzeyde eğitim almış olanlar	
Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
<i>Beni dizginliyor ama huzur veriyor; Kendine güven iç huzur; Öbür dünyaya hazırlık; Allah rızası için yapılan bir şey; Sığınmak, istemek; Ruh ve beden sağlığı için</i>	<i>Disiplin; Huzur; Borcumuz; Gayet güzel bir şey; Yaşam tarzı</i>	<i>Sağlıklı şeyler; Onun gözüne girme; Huzur, güven; Disiplin; Birtakım hareketler; Hizmetler;</i>	<i>Araç; Olgunlaştırıyor; Eğitime yönelik; Sonuçlara götürücü; Yaşadığının farkında olma şansı; İyi güzel doğru olanın gerçekleşmesi için iyi, güzel, doğru olan şeyler; Pozitif eylemler; İnsan-</i>

			<i>Tanrı birlikteliğini ortaya çıkaran eylemler</i>
<p>Örnek bir alıntı: “Gereklilik biraz daha huzurlu olmak için iç huzur” (Bayan, lise, 18).</p>			

İlk-orta ve lise düzeyinde eğitim alanların ibadetleri gereklilik ve Tanrı için yapılan davranışlar olarak algıladıkları aynı zamanda ibadetlerin kendileri için iç huzuru sağlayıcı, umut verici ve hayatlarına anlam veren fonksiyonlarına dikkati çektikleri gözlenmiştir. Bu gruptaki bayanların ibadetleri yerine getirme konusunda daha istekli oldukları ve sorumluluk duygusuyla hareket ettikleri; erkeklerin ise yapılması gerekli bir ‘görev’ olarak algılamaktadırlar. Ayrıca erkekler ibadetleri “yaratıcının emri doğrultusunda yerine getirilen kurallar” olarak vurgulamakta ve disipline edici yönüne dikkati çekmektedirler. Kısacası bu gruptaki kadın ve erkekler ibadetleri öte dünyada ulaşılmaması istenilen hedefler için yapılan gerekli sorumluluklar olarak görmektedirler.

Eğitim düzeyi yüksek grubun yanıtlarına bakıldığında, hem bayan hem de erkeklerin ibadetleri Tanrı ve insan arasında ‘iletişimi’ sağlayan ‘araç’ olarak algılamaktadırlar. Fakat erkeklerin kadınlara oranla ibadetleri araç niteliğinde görme eğilimleri daha ön plandadır. Bu gruptaki bireylere göre de ibadetler psikolojik bir rahatlama ve bireyi daha iyi eylemlere yönelten bir işleve sahiptir. Kadınlar ibadetlerin duygusal yönüne yani kendileri için güven ve huzur sağlayıcı işlevine dikkati çekerken erkekler ibadetlerin disipline edici ve olgunlaştırıcı yönüne vurgu yapmışlardır. Bu gruba göre namaz, oruç, zekat vb ibadetlerin yan sıra anlamlı ve faydalı olan her türlü eylem, düşünce dahi ibadet kapsamına girebilmektedir.

1.3.3. Kader inancı

İlk-orta ve lise düzeyinde olanlar		Akademik düzeyde eğitim almış olanlar	
Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
<i>Her yarattığı kulun geleceğini bilir ve kulun istediği şekilde yönlendirir; Fonksiyonumuz ortak; Yaşamın getirdiği şeyler; Allah istedi oldu bunda bizim payımız var mı belki ufak; Cenab-ı Allah'ın her şeyi bilmesi; Onun nasibi o nasip etmese bir şey yapamayız; Allah'ın her şeyi çizmesi; Allah</i>	<i>Her hayrın şerrin Allah'tan olduğunu bilmek; Kaderi insan kendi yaratıyor.</i>	<i>Bilmemek, ama rahatlatıcı; Allah'ın her şeyi bilmesi; Hayatta bizi aşan durumlar; Hiçbir şeyin dışına çıkamadığı program; Geleceği şekillendirmede ortaklık.</i>	<i>Sınırlar; Kurallar; Bilinen ve yaşanmanın dışında olan; Her şeyin onun bilgisinde olması; Yaratılışın</i>

ne yazdı ise onun olması biz neyiz ki; Alın yazısı.			yasaları
<p>Örnek bir alıntı:</p> <p>“Allah her yarattığı kulun geleceğini bilir ve kulun istediği şekilde yönlendirir. İyiyi kötüyü seçmek benim elimde Ben evin üstüne çıktım kendimi attım Allah'ın fonksiyonu ne Fonksiyonumuz ortak” (Bayan, ilk okul, 37).</p> <p>“Kadere inanmak çok güzel bir şey zaten başka bir şeye inanmazsın Cenab-ı Allah her şeyi belirliyor. O nasip etmezse biz zaten bir şey yapamayız” (Bayan, ilk okul, 54).</p> <p>Hayrın ve şerrin Allah'tan olduğunu bilmek. Benim fonksiyonum yok o ne derse o” (Bay, lise terk, 37).</p> <p>“Kaderi insan kendisi yaratıyor. Kadere inananlar zayıf insanlardır. İllaki taktir onun. Kader fazla inanmak gibi bir şey insanın özgür iradesi var “ (Bay, orta okul, 48).</p> <p>“Her ne kadar özgür iradeye inanıyorsam da, bazen bizi aşan durumların hayatımda olduğunu düşünüyorum. Benim gücümün yetmediği şeylerin onun tarafından belirlendiğini düşünüyorum” (Bayan, prof, 57).</p> <p>“Kader yaratılışın yasalarıdır” (Bay; prof).</p>			

İlk, orta ve lise düzeyinde eğitim alanlar kaderi, Tanrının iyi ve kötü olan her şeyi belirlemesi ve çizmesi olarak ifade etmişlerdir. Bu gruptaki erkeklerin kader konusunda bireysel ve özgür iradeye vurgu yaptıkları; bayanların ise kabullenilmesi ve boyun eğilmesi gereken bir tutumla algıladıkları gözlenmiştir. Ayrıca ahiret inancının kaderin kabullenilişinde önemli bir fonksiyonunun olduğu anlaşılmaktadır. Bu bakış açısının yaşanan kötü ya da zor olarak tanımladıkları yaşam deneyimlerini sorgusuz ve kabullenici bir tutumla algılamalarına neden olduğu bunun da yaşamlarında huzur verici bir işlevi yerine getirdiği söylenebilir.

Akademik düzeyde eğitimli olanların ise kaderi yaratıcının her şeyi bilmesi, fakat insanların eylemlerini üretirken özgür iradelerinin etkili olduğu vurgusunu yapmışlardır. Kısacası bu gruba göre insan, özgür iradeli sorumlu bir varlık olarak tanımlanmıştır. İnsanın yapıp etmelerinde Tanrının belirlemesinden ziyade doğa yasalarının ve insani unsurunda ortak bir fonksiyonu olduğunu belirtmişlerdir.

1.3.4. Dua

İlk-orta ve lise düzeyinde olanlar		Akademik düzeyde eğitim almış olanlar	
Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Haykırış; isyan; Karanlığın ortasındaki ışık; Sesleniş; İnsanın bunalımda sığınacağı bir yer; Yalvarış; İstemek; ha yakın hissetmek; İstediyim şeyleri elde etmek için bir haykırış; Öbür dünyada daha iyi olmak; Her şeyin olduğunu ondan geldiğini bilmek; Yalvarmak; İstemek; Sığınmak; Kulla Allah'ın arasına girilmediği an	Dilemek; Ümit etmek; Allah'la daha yakın olmak; Sığınmak; Merhamet dilemek; Beklentilerin olması; Allah'la aranda bir şey; İletişim; Yalvarmak; Bu ve öbür dünya için bir şey istemek; Allah rızasını kazanmak; Yalvarmak, yakarmak, şükretmek; İyilik dilemek	Kalben huzur bulma; Rahatlama; Bir şeyleri çağırma; Güçlü hissetme; Güç istemi; Gizil güçleri yardıma çağırma; En samimi dini eylemlilik hali; İstemek, şükretmek; Rahatlattıcı unsur; Tanrı'ya yaklaşırın unsur; Büyük destek, kuvvet; İç kuvveti harekete geçirme	Yardıma çağırma; Müdahil etme / katma; Cevaplandıramayacağım şeylerden bir tanesi; Düşünmek, söze dökmeden tefekkür etmek; Söz kalıpları; Otomatik olan şeyler
<p>Örnek bir alıntı: “Allah’a yalvarmak ondan istemek demek” (Bayan, ilk okul, 57). “Büyük kuvvet, destek, iç kuvveti harekete geçiriyor. Sen tatmin oluyorsan o duanda gerçekleşiyor kainatın kalbine ulaşıyor” (Bayan, prof. 67) “Dua çok rahatlattıcı bir şey. Ondandır bir şey istemek yada şükretmek. Ben genellikle bunu dua ederken hissederim. Korktuğum da, sıkıldığımda dua ederim. Hayatımda onun fonksiyonu çok var mesela dün gece dua etmeseydim uyuyamazdım” (Bayan, üniversite öğrencisi, 20).</p>			

İlk, orta ve lise düzeyinde eğitim alanlar duanın psikolojik fonksiyona dikkati çekerek bir rahatlama aracı olduğunu vurgulamışlardır. Bu gruba göre dua insan ile Tanrı arasında bir çeşit enerji akışını sağlayan bir unsurdur. Dolayısıyla bireyi güçlendiren, huzur veren, iç potansiyelleri harekete geçiren motive edici bir işleve sahiptir.

Akademik düzeyde eğitim alan gruba göre dua sözel olarak ifade edilen bir “haykırış” ve “yakarış” olarak tanımlanmıştır. Ayrıca duanın ibadetlerle birlikte belli

ritüelistik kalıplarla hayatlarında yer bulduğunu belirtmişlerdir. Dua ile birlikte Tanrı'dan büyük bir güç ve enerji akışının olduğu, dualarının kabulüne yönelik umut besledikleri ve dualarının bir şekilde karşılık bulacağını vurgulamışlardır. Eğitim düzeyi düşük grupta olduğu gibi bu grupta duaya daha çok aciziyet anında başvurdukları bir araç olarak belirtmişlerdir. Ayrıca isteyip de kabul edilmeyen isteklerinin kendileri için hayır olarak gördüklerini vurgulamışlardır. Ayrıca bu grupta dua sadece güçsüzlük durumunda Tanrıdan pasif bir şekilde yardım dilenme değil, bilakis Tanrının yardımını çağırma ve bireyi harekete geçirici önemli bir fonksiyona sahiptir.

2. İnanmayan/ateist olan grup

Araştırmamızın bu bölümünde kendilerini Tanrı inancına sahip olmayan ya da ateist olarak tanımlayan bireylerle yapılan araştırma bulgularına yer verilmiştir.

2.1. Tercih sebepleri

İlk-orta ve lise düzeyinde olanlar		Akademik düzeyde eğitim almış olanlar	
Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
<p><i>Yakın çevrem; Anneannem tutucu bir insandı; Sorunlarda hep Tanrı ile ilişki kurulması; Babam ateist bende ateist olarak yetiştim; Çevremdeki yobaz gerici ve şeraitçilerden.</i></p>	<p><i>Dualarımın kabul olmaması; Ölüm düşüncesi; Öğrendikçe uzaklaştım; Karşıma çıkmadığı için; Bana verilen kültürün yanlış olduğunu düşündüğüm için şuan da ateistim. Örneğin, Adem ve Havva'dan geliyor olmamız yada gönderilen kitaplar diyebilirim.</i></p>	<p><i>Ateizm karar vermekle ilişkili değil insan doğuştan ateisttir; Annemin dini bana korkutma aracı olarak kullanması; Babaannem bilinçsiz bir şey seçmememi öğütlerdi; Annem babam ateist, Kitaplarda okuduklarım saçma geldi; Ailemden gelen bir şey çünkü benim annemde babamda ateist; İnsanların da körü körüne bağlı olmaları, söyledikleri ve yaptıkları mantıksız bana geliyordu; babam ateist ama beni zorlamadı.</i></p>	<p><i>Şartlarla ilgili bir durum; Dayanacak güvenecek bir şey kalmaması; inanan insanların yaptıklarıyla inandıkları şeylerin bağdaşmaması; etrafımdaki çoğu insan yobaz, gerici, şeraitçi gibi düşünceleri savunuyordu; Ateist olmadaki ilk sebep babamdır. .... Kendisi bana seçim hakkı verdi ama bazı zamanlarda da neden Tanrı'ya inanıyorsun diye bana kızdı.</i></p>

Örnek bir alıntı:

"Ateist olmak bir anlık bir karar değil süreçle alakalı... Ateist olmamdaki en büyük etken yakın çevrem oldu, Anne tarafımda tutucu insanlar var. Hep bana bir şeyleri empoze etmeye çalıştılar. Ayrıca gözlemlerimi göre inanan insanların yaptıklarıyla inandıkları şeylerin bağdaşmaması beni uzaklaştırdı. Çünkü ben inanmamama rağmen daha tutarlı olduğumu düşünüyorum.

“İnanmanın insanları kör ettiğini düşünüyorum”. (Bay, lise mezunu, 24).

“Ateist olmam karar vermekle olmadı. Orta son sınıfta Müslümanlığa karşı tepki duyuyordum. Bu tepkim toplumsal bir bakış olarak ortaya çıktı. Müslümanlığın bizim yaşadığımız zamana uyum sağlamadığını düşünüyorum. O zamanın koşullarına göre yazılmış bir şey. İnsanların da körü körüne bağlı olmaları, söyledikleri ve yaptıkları mantıksız bana geliyordu. Bir şeyleri çözebilecek bir mantığı olmadığını düşünüyorum. Diğer dinler hakkında pek bilgim yoktu. 15-16 yaşlarında okuduğum bazı kitaplardan dolayı ateist olma gibi bir geçişim oldu. Onun öncesinde çok fazla kurcalamıyordum, ama inanıyorum da demiyordum. Ailem çok inançlı değil, babam ateist. Beni etkileme gibi bir durumu söz konusu olmadı ama ister istemez bir etkilenme olmuştur. Geçiş sürecinde her hangi bir çelişki yaşamadım. Ateist olmamdaki sebep ise, ben hayatı hissedebildiklerimle ve bildiklerimle yaşarım. Tanrı benim hayatımı etkileyen bir şey değil...” (Bayan, üniversite ögr. 22).

Eğitim düzeyi düşük ve yüksek grubun yanıtlarında Tanrının varlığına inanmama yönündeki tercihlerinde yaşadıkları olumsuz olaylara karşı tepkisellikleri, yakın çevrelerinin özellikle anne ve babalarından edindikleri tecrübeleri, dindar olarak tanımladıkları çevrenin tutarsız davranışları etkili unsurlar olarak gözlenmektedir. Özellikle yaşamlarında üstesinden gelemeyecek derecede tecrübe ettikleri kötü yaşam deneyimlerini ifade ederlerken “Eğer Tanrı olsaydı bu olanlara engel olurdu” ifadesini kullanmışlardır. Aynı şekilde dindar olarak kendilerini ifade eden bireylerin yanlış ve tutucu uygulamalarının kendilerini dışlanmış hissetmelerinde etkin unsurlar olduğunu belirtmişlerdir.

2.2. Dinle ilişkili konular

2.2.1. Din

İlk-orta ve lise düzeyinde olanlar		Akademik düzeyde eğitim almış olanlar	
Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
	<i>İnsanların avunmak için uydurdukları yazılı ya da hayal ürünü olan bir şey; Avuntu; İnsanların arayış içindeyken buldukları bir çorba; İnsanların hayvansal duyguları ve düşünceleri engellemek için gerekli bir şey</i>	<i>Çaresizlik ve acizlikten ortaya çıkan bir kavram; İnsanların kendi yarattıkları kavrama nasıl tapılacağına ilişkin kendilerine koydukları kurallar; En saçma şey; Bir şirket kurup müdürle nasıl konuşacağına dair yönetmelik yazmak; Büyük bir gücü öne sürerek toplumu düzene sokmak gibi bir olgu.</i>	<i>Hayatın anlamına cevap bulamayanların hayatı anlamlandırmaya çalışma çabası; İnançlı insan için motivasyon aracı; İnsanların hayat karşısındaki güçsüzlüklerini anlamlandırması; Araç; Sosyo-kültürel kuruluşu olan bir olgu; Anlam arayışı ve ışığı; Yüzyıllardır devam eden güç; Toplumsal bir gereklilik;</i>
Örnek bir alıntı:			
<i>“Din, insanların özellikle daha ilkel dönemlerde büyük bir gücü öne sürerek toplumu düzene sokmak gibi bir olgudur. Dine inanmıyorum. Zamanında bir şekilde gerçekten yaramış, bir şeyleri düzene sokmuş olabilir. Dini fanatikçe savunup herkesi dahil etme isteklerini çok ilkelce buluyorum. Dinin Tanrısal bir şey olmadığını düşünüyorum. Dinin insanlar tarafından çıkarıldığını düşünüyorum”</i> (Bayan,).			

“Sosyo- kültürel bir kuruluşu olduğunu düşünüyorum. Çıkış itibariyle insanın bir anlam arayışı ve işığıdır. Yüzyıllardır devam eden bir güç” (Bay, prof, 57)

“Din, insanların arayış içindeyken buldukları bir çobandır. Dine inanmıyorum. İnsanların içindeki hayvansal düşünceleri, uzak oldukları insani duyguları engellemek amaçlı olduğu için gerekli bir şey olduğunu düşünüyorum. Tanrı korkusu insanları dizginliyor o yüzden bunu destekliyorum.fakat bu korku bende yok.gözlemlediğim şeylerden dolayı ben kendimi bunların dışında tutuyorum” (Erkek’ orta okul).

Bu grup din hakkındaki bilgilerini yakın çevreleri özellikle anne ve baba ve dindar olarak tanımladıkları bireyler aracılığıyla ya da tecrübe ettikleri bilgilerle oluşturmuşlardır. Dolayısıyla din dindarlar üzerinden dolaylı olarak tanımını bulmaktadır. Bu gruba göre “din” inanan insanların bağlandıkları bir avuntu unsuru olmasının yanı sıra, dini ve manevi içerikli konular insanların kendilerine yönelik yetersizliklerine karşı oluşturdukları avuntu ya da kişinin kendini rahatlatma mekanizması olarak değerlendirmektedir. Aynı zamanda dinle ilişkili kabullerin bireyi ortadan kaldırıcı yönlerine dikkati çekerek olması gerekenin özgür ve sorumlu bir birey algısının sağlıklı olduğunu vurgulamışlardır. Diğer taraftan bu guruptaki bireyler her ne kadar inanmadıklarını ifade etmiş olsalar da dinin sosyal, kültürel ve toplumsal boyutlarına dikkat çekerek toplumsal bir gerçeklik olduğunu ve birleştirici fonksiyonunu dile getirmişlerdir.

2.2.2. İbadet

İlk-orta ve lise düzeyinde olanlar		Akademik düzeyde eğitim almış olanlar	
Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
<i>Tapınma; Gelenek ve göreneklere bağlı kalma aracı; İnananın yapması gereken bir prosedür; İnananın vicdanlarını rahatlatmak için yaptıkları bir durum.</i>	<i>Avuntu; İnana için karşılığı olan bir şey; Yüce bir varlığa yalvarış;</i>	<i>Korkudan yapılan bir şey; Vicdan rahatlatıcı fonksiyonu olan şeyler; Hayatta iken cezalandırılma korkusu; İnanan insanın Tanrı’ya tapınma yolları; Bir çeşit spor; Başka bir insanın mutluluğunda rol oynayabilmek; Yardım; Saçmalık; Bencilce bir şey; Kendi kurtuluşun için yapılan saçma şeyler; İslam’ın bir gereği; Tanrı’nın kullarından yapmalarını istediği bir şey; İnana insanların inandığı bir şey; Yaşama gücünü başka bir varlıkta bulma; Huzur bulma yolu.</i>	<i>Belli kurallar; Rahatlama aracı hem düşünsel hem fiziksel; Hareketlerle ilişkili Gösteriş; İnana insanların yerine getirmesi gereken sosyal kuruluşu olan bir durum; Din kurallarının uygulanması; Tanrı’ya bir çeşit kendini ifade şekli; Şükran sunma;</i>

Örnek bir alıntı:

“İbadet, İslamın bir gereği, Tanrının kullarından yapmalarını istediği bir şey. Bana çok anlamlı gelmiyor. İnanan insanların inandığı bir şey benim için bir anlamı yok. İnsanlar ibadet ettiklerinde Tanrı'ya daha yakın oluyorlar ve huzur buluyorlar. Onların da huzur bulma yolu bu. Onlar da yaşama güçlerini başka bir varlıkta buluyorlar. Tanrı olduğunu kabul etmediğim için ibadetin bana göre bir anlamı yok. İnanan insanlar için çok kötü bir şey değil. İstiyorsa yapsın ama beni rahatsız etmesin, beni ilgilendirmez” (Bayan eğitilmiş;

“İbadet; tapınmadır. Başka bir deyişle gelenek ve göreneklerine bağlı kalmak bile diyebiliriz. İnanan insanların yapmaları gereken bir prosedür diye görüyorum. İbadet kavramına inanmıyorum. İnsanların vicdanlarını rahatlatmalarını istemelerinden dolayı zorunlu olarak yaptıkları bir durum. Benim vicdanım rahat....” (bayan eğitim düzeyi düşük;

Bu gruptaki bireyler “ibadetleri” inanan insanların yerine getirdikleri bir tür “görev” ve inananlar tarafından anlam yüklenerek yerine getirilen “araç” olarak algıladıklarını belirtmişlerdir. İbadetler din algısında olduğu gibi saçmalık ve avuntu ya da yanılsama olarak algılanmaktadır. Hatta ibadetleri yerine getiren bireylerin kendine yabancılaşmış, dışarıdan güç isteyen ve kendini gerçekleştiremeyen insanların gelenek ve göreneklere bağlı kalması olarak ifade etmişlerdir. Kısacası bu gruba göre ibadetler bireyselliği ortadan kaldıran ve bireyi pasifleştiren unsurlar olarak algılanmaktadır.

2.2.3. Dua

İlk-orta ve lise düzeyinde olanlar		Akademik düzeyde eğitim almış olanlar	
Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
	<i>Avuntu sözler; Hani ve keşkeler; Yardım isteme; Olm ayacağını bile bile yapılarak sarf edilen sözler.</i>	<i>İstek ve dilek; İsteğin bir çeşidi; Tanrı'dan istenen bir durum; Ütopik olmak; Tanrı'nın varlığını kabul etme; Gerçeklerden uzaklaşma; Tanrı'ya yakarma; Bencilce bir şey; Dini kalıplar; İnsanın bağlılığını tanrıya ifade etme biçimi; Mana tazeleme; Mana gücünü toparlama;</i>	<i>Sığınma durumu; Kendinden daha yüksek gördüğü bir varlıktan isteme durumu; Anlamlandıramadıkları durumu anlamlandırma durumu; Çalışmak, yazmak, konuşmak, üretmek.</i>

Örnek bir alıntı:

“Dua, insanın kendini, bağlılığını, sevgisini Tanrı'ya ifade etme çabasıdır. Dua çözüm aracı olabiliyor. Duanın diğer ibadetlerden farklı daha etkili bir tarafı olduğunu düşünüyorum. İnsanların anlamlandıramadıkları durumları duayla anlamlandırmaları beni sinirlendiriyor. Duanın zaman zaman boşluğu dolduran bir yanı da var.....Tanrı insanın kendi olmalı ve insan kendine dua etmeli” (erkek; eğitilmiş)

“Dua; yardım istemendir. Ben dua etmem, hesap sorarım. “keşke” ve “hani” dediğim zamanlar

oldu ama bunlar dua boyutunda değildi. Keşke'ye olabildiği kadar izin vermedim çünkü yaptım. Dua etmek yerine kendim çabalamayı tercih ediyorum. Yani bu benim istememle alakalı bir durum” (Bay, Lise mezunu).

Eğitim seviyesi ilk orta ve lise düzeyinde olan katılımcılar duayı hayatın gerçeklerinden kaçış ve gerçekleri görmeme çabası hatta bir tür yanılısama olarak değerlendirmişlerdir. Eğitim düzeyi yüksek gruba göre ise dua inanan insanların Tanrıyla kurdukları metafiziksel bir iletişim aracı, hayata anlam verme çabası, hatta bireyin Tanrıyla değil hayata yönelik bir anlam tazelemesi olarak algıladıklarını belirtmişlerdir.

2.2.4. Kader inancı

İlk-orta ve lise düzeyinde olanlar		Akademik düzeyde eğitim almış olanlar	
Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
	<i>Vade; Olan olaylara konan bir sıfat; insanın elinde olan bir şey Avuntu; İnana insanların kabullendiği bir kavram</i>	<i>İyi yada kötü olması bize bağlı olan bir durum; İnana insanın Allah'ın yaşanmışı ve yaşanacağı bilip o insanın yaşamını çizmesi; Tanrısal bir kelime; Katlanılması gereken bir şey;</i>	<i>İnsanların müdahale edemeyecekleri noktalarda bazı şeylerin olması gerektiği için gerçekleşmesi kaçınılmaz bir şey; Alın yazısı; Oto kontrolü sınırlayan pasivize eden; Hayata yabancılaştıran bir olgu; Belirlemelerin ve semelerin getirdiği belirlemeler ve seçmeler; Yetersizlikleri onarmak için uydurulmuş bir şey; İnsanların kendilerinin çizdiği bir yol.</i>
<p>rnek bir alıntı:</p> <p>“Kader, alın yazısı. Bana göre kader, insanın oto kontrolünün sıfırlayan onu pasivize eden, onu depolitize (siyasetten uzaklaştırma) eden hayata yabancılaştıran (Marksist anlamda kendine ve topluma yabancılaşma) bir olgu. Bence kader diye bir şey yok çünkü insanın kendi kaderini kendi çizer diye dştnyorum” (Bay, niversite Öğr. 23).</p>			

Eğitim düzeyi düşük ve yüksek gruba göre “kader” bireysel özgürlüğe vurgu yapılarak algılanmaktadır. Dolayısıyla bu gruptaki bireyler kaderin insanın kendi elinde olduğunu, yaşamlarını sekilendirebilecek gte olduklarını belirtmişlerdir. Diğer taraftan

inanın insanların “kaderi” Tanrıya atfederek algılamalarının bir yanılısına olduğunu özellikle vurgulamışlardır.

TARTIŞMA VE YORUM

Bu araştırmada inanç ve inançsızlığın/ateizmin insanların zihin dünyalarında içerdiği anlam ve bu anlam çerçevesinde Tanrı algıları, inanma ve inanmama yönündeki tercih nedenleri ve dini konulara ilişkin yorumları değerlendirilmiştir.

İnanın grubun Tanrıya inanma konusundaki tercihlerinde çevrenin önemli bir etken olduğu görülmektedir. Eğitimli grup, eğitim düzeyleri yükseldikçe inançlarının bilinçli bir tercih doğrultusunda şekillendiğini belirtmişlerdir. Diğer taraftan inanmayan grubun tercihlerinde de ailelerinin özellikle anne ve babalarının etken rol oynadığı, bunun yanı sıra yaşadıkları olumsuz nitelikli olayları ve dindarların yanlış uygulamalarını neden olarak göstermişlerdir. Her iki grup dikkate alındığında sosyal çevrenin tercihler üzerindeki etkisi bariz bir şekilde görülmektedir. Bu sonuç sosyal varlık olarak insanın tercihlerinde dini inançların ve davranışların gelişiminde özellikle yakın çevre (aile-eş-dost-akraba)’nın daha sonra içinde yaşanan ülke, gelenek görenek, ırk, cinsiyet ve eğitim gibi faktörlerin etkili unsurlar olduğu gerçeği ile örtüşmektedir (Cırhınlioğlu, 2010).

Ayrıca inanan grupta dinle ilişkili olarak iki önemli unsurun dikkati çektiği söylenebilir; Birincisi eğitim düzeyi ilk, orta ve lise düzeyinde olan bireyler dini “amaç” olarak algıladıkları diğer grup “araç” olarak algılamaktadırlar. Aynı zamanda dini hayattan kopuk ve hayatın dışında özel bir alana hapsedemedikleri ve dinin sembolik içeriğinin dışında hayata anlam veren bir fonksiyon olarak yorumlandığı söylenebilir. Dua motive edici ve harekete geçirici bir unsur olarak algılanmakta; ibadetler ise yapılması gerekli sorumluluklar olarak vurgulanmaktadır. Ayrıca dua ve ibadetlerin ritülistik boyutunun yanı sıra yaşama anlam katan değerler olarak algılanmaktadır. Eğitimli bireylerin kader konusunda özgür iradeye vurgu yaptıkları gözlenmiştir. Fakat bu gruptaki erkeklerin bayanlara oranla hayatın geçekleri ile daha fazla yüzleşme fırsatları olması ve bilişsel yapılarının daha rasyonel olmasından dolayı kader algılarının daha rasyonel olduğu söylenebilir. Ayrıca eğitimli kadın ve erkeklerin yorumlarında duygusal ve rasyonel farkın eğitimle birlikte birbirine yaklaştığı gözlenmiştir. Dolayısıyla eğitimli kadın ve erkeklerin din, kader, dua ile ilgili verdikleri cevaplarda aldıkları eğitimin algılayış tarzlarını rasyonelleştirdiği, bireysel irade ve güçlerine vurgu yaptıkları söylenebilir.

Diğer taraftan eğitim düzeyi düşük gruba göre dinle ilişkili unsurlar sorgulanmaması gereken konular arasındadır. Kısacası boyun eğici, sorgulamasız kabul edilmesi ve yerine getirilmesi gereken unsurlar olarak algılanmaktadır. Hayatın amacının din merkeze alınarak yorumlandığı, Tanrı algılarının geleneğin ya da çevrelerinden edindikleri bilgiler doğrultusunda şekillendiği ve sorgulamasız kabul edildiği söylenebilir. Bu gruba göre yapılması öncelikli sorumluluklar Tanrıya inanç, ibadetler, kendileri ve yakın çevreleri ile olan ilişkiler olarak sıralanabilir. Tanrıyla

kurulan ilişki sorumluluklar üzerinden tanımlanmakta yani dinle ilişkili ritüeller yerine getiriliyorsa, Tanrı ile aralarındaki ilişkinin olumlu yaratıcının sevdiği bir kul olduklarını, yerine getirilmiyorsa sevilmediklerini belirtmişlerdir. Bu sonuç bağlanma kuramına göre yapılan araştırma sonuçları ile tutarlı olduğu söylenebilir (Kirkpatrick, 2005; Korkmaz, 2012). Ayrıca bu guruptaki bireylerin kendilerini güçsüz ve aciz görme eğilimleri dikkati çekmektedir. Bu gruba göre kader değişmeyen ve değiştirilemeyen yasalar olarak algılanmakta ve Tanrının bir belirlemesi ve uyulması gerekli konular arasında yer almaktadır.

Eğitim ve cinsiyet değişkeni dikkate alınarak yapılan bu değerlendirmelerde eğitim düzeyi ve cinsiyetin dini duygu ve davranış üzerindeki etkisinin açıkça görüldüğu söylenebilir. Bu sonuçlar eğitimin daha rasyonel, insan özgürlüğu ve iradesine alan açan bir yorumlamaya yönelttiği söylenebilir, ki bu durum mevcut literatürle de desteklenmektedir. Örneğin ABD ve İngiltere’de yapılan araştırmaya göre, kadınların erkeklere göre daha inançlı olduğu, Tanrıya inananların %76’sının kadın, %60’ının erkek olduğu, eğitim yükseldikçe inanma oranının düştüğu, yaşın ilerlemesi ile inanma oranının yükseldiği tespit edilmiştir. Ayrıca farklı yaş dönemlerinde inancın doğasında farklılık meydana geldiği gözlenmiştir (Argyle, 2000:77–8).

McElroy (1999)’un çalışmasında da kadınların seven Tanrı algıları erkeklere oranla daha yüksek olduğu görülmüştür. Bunun kadınların merhamet, koruma gibi duygusal yönlerinin erkeklere göre daha ön planda olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Mehmedoğlu (2011:207-8)’nun araştırmasına göre de genel anlamda kadınların erkeklere oranla daha pozitif Tanrı algıları geliştirdikleri ve kadınların erkeklere göre Tanrı hakkında daha merhametli, içkin, dost gibi pozitif algılara sahip oldukları söylenebilir.

Diğer taraftan Tanrı inancına sahip olmayan bireylerin kendi bireysel sorumluluklarını ön plana çıkarma eğiliminde oldukları, hayata daha determinist bir bakış açısından yaklaştıkları söylenebilir. Bu gruptaki bireyler öncelikli olarak bireysel özgürlük ve iradeye vurgu yapmaktadırlar. Bu durum onların dinle ilişkili konuları bireyselliği sınırlayan, bireyi yabancılaştıran unsurlar olarak değerlendirmelerine neden olarak gösterilebilir ki, bu sonuç ateizmin gelişmesinde etken nedenlerden biridir (Taylan 1998, Topaloğlu, 1996). Ayrıca din ve ilişkili konular dindarlar üzerinden tanımlandığı için dine yönelik bilgi ikinci kaynaktan alınmaktadır. Bu durumun dine önyargı geliştirmelerine neden olduğu söylenebilir. Bu grupta yaşın ilerlemesiyle ateizm konusunda kafalarının biraz daha karıştığı, bir kısım ateistlerin yaşam tecrübelerinin kendilerini getirdiği noktaya bakarak daha ılımlı bir inançsızlık noktasına geldikleri; genç grubun ise tercihleri konusunda daha radikal bir tutum sergiledikleri söylenebilir. Bu durum yaşın olay ve olguları algılama ve anlamlandırmada yaş faktörünün önemli bir değerken olduğu bilgisini desteklemektedir(Argyle, 2000:77–8). Bu gruptaki bireylerin ibadetler konusundaki algılarının din algılarından bir nebze olsun ayrıştığı söylenebilir. şöyle ki “din” bu gruba göre saçmalık ve avuntu unsuru olarak algılansa da sosyal bir gerçeklik ve

birleştirici bir unsur olarak görülmektedir. Diğer taraftan “ibadetler” ise bireysel yabancılaşmayı sağlayan unsurlar olarak algılanmaktadır. Bu sonuçta Freud’un (1999) dinin oluşumuna ilişkin bazı içgüdülerin baskı altına alınmasından hareketle nevrotiklerdeki saplantılı davranışlarla dinî ibadetler arasında benzerlikler olduğu iddiasını akla getirir. Ona göre birey suçluluk duygusunu gidermek için saplantılı bir şekilde ibadete yönelmekte bu sayede suçluluk duygusunu gidermeye çalışmaktadır.

Sonuç

Öncelikle Tanrının var olduğuna ilişkin bilgi ve kabul sübjektif olduğu, günlük hayatta bir şeylerin var olduğuna ilişkin bilgiyi doğrulayabileceğimizi, fakat Tanrı ile ilişkili bilginin her daim sübjektif olacağı belirtilmelidir (Özcan, 1992: 108). Ruh sağlığı ‘belirsizliğe karşı tolerans düzeyi’ olarak tanımlanmaktadır (Şahin, 2010). Dolayısıyla yaşamımıza kattığımız ve anlamlandırdığımız her şey bizleri hayata ilişkin olarak tolere edebiliyor ve sağlıklı eylemler üretmemize yardımcı olabiliyorsa yaşam kişi için kendi içerisinde dengeyi bulmuştur denilebilir. Tanrıya inanan ve inanmayan her iki gurubunda kendi içerisinde dengeyi ve iç huzuru bulmaları önemlidir. Tanrıyı önemseyip ‘Ben bu şekilde hayatımda huzuru buluyorum’ diyenle; ‘Ben kendim ve evrenle ilişki üzerinden hayatı anlamlandırıyor ve huzuru buluyorum’ diyenler ve bu yönde yaşamlarını düzenleyenler kendi içerisinde tutarlı olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Tanrının varlığını kabul eden ve bu doğrultuda olay ve olguları anlamlandıran bireylerle Tanrının varlığını kabul etmeyip olay ve olguları bu bakış açısıyla değerlendiren bireylerin verdikleri yanıtların kendi içinde tutarlı olduğu söylenebilir.

Bibliyografya

- Allport, G. W. (1957). *Personality: A psychological interpretation*. New York: Holt, Rinehart, & Winston.
- Allport, G. W. (2004). *Birey ve Dini*, Çev: Bilal Sambur, Elis Yay.
- Argyle, M. (2000). *Psychology and Religion: An Introduction*. London: Routledge.
- Cevizci, A. (2002). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yay.
- Cirhinlioğlu, F. (2010). *Din Psikolojisi*. Ankara: Nobel Yay.
- Dawkins, R. (2007). *Tanrı Yanılgısı*, Çev: Tunç Tuncay bilgin, İstanbul: Kuzey Yay.
- Freud, S. (1999). *Dinin Kökenleri*, Çev: Selçuk Budak, Ankara: Öteki Yay..
- Giorgi, A. (1976). Phenomenology and the foundations of psychology. *In Conceptual foundations of psychology: Nebraska symposium, on motivation, 2975*, edited by W. Arnold, 281-408. Lincoln/London: University of Nebraska Press.
- Giorgi, A. (2009). *The Descriptive Phenomenological Method in Psychology*. Pittsburgh, PA: Duquesne University Press.
- Hökekleli, H. (2001). *Din Psikolojisi*, Ankara: Diyanet Vakfı Yay.

- James, W. (1950). *The Principle of Psychology*, I, New York: Dower Pub.
- Jaspers, K. (1997). *Felsefe Nedir*, İstanbul: Say Yay.
- Jung, C. G. (1998). *Psikoloji ve Din*, Çev: Raziye Karabey, İstanbul: Okyanus Yay.
- Kirkpatrick, L. A., (2005). *Attachment, evolution, and the psychology of religion*, New York, Guilford.
- Korkmaz, E. N., (2012). Bağlanma, İnsan Allah İlişkisi ve Psikolojik Sağlık, Basılmamış Doktora Tezi, AÜSBE.
- Kus, E. (2007). Sosyal Bilim Metodolojisinde Paradigma Dönüşümü ve Psikolojide Nitel Araştırma, *Türk Psikoloji Yazıları* , 10 (20), 19-41.
- McFadden, H. S. (1996). *The Handbook of The Psychology of Aging*. U.S.A: Academic Press.
- Mehmedoğlu, A. U. (2011). *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, İstanbul: Çamlıca Yay.
- Mehmet, A. (1999). *Din felsefesi* (7. baskı). İzmir: IFAD, Yay.
- Özcan, H. (1992). *Epistemolojik Açıdan İman*, MÜİFV Yay.
- Pascal, B. (2000). *Düşünceler*, Çev: Metin Karabaşoğlu 3. Basım İstanbul: Kaknüs Yay.
- Price. H. H. (1969). *Belief*, London: Humanities Press.
- Şahin, N. H.(2010). *Stresle Başa Çıkma*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yay.
- Tacou, C. (2000). *Din ve Fenomenoloji: Mircea Eliade'in Eserlerine Toplu Bakış*, İstanbul: İz Yay.
- Taylan, N. (1998). *Tanrı Sorunu*. İstanbul: Ay Işığı Yay.
- Topaloğlu, A. (1996). Çağdaş İngiliz Ateizmi, Doktora tezi, 9 Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Topaloğlu, A. (2004). *Ateizm ve Eleştirisi*. Ankara: DIB Yay.
- Uysal, V. (1996). *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, İstanbul: M. Ü. İ. F. Yay.
- Vergote, A. (1999). *Din, İnanç ve İnançsızlık*, Çev: Veysel Uysal, İstanbul: M.U.İ.F.Yay.
- Willing, C. & Rogers, S. W. (2008). *Qualitative Research in Psychology*. California: Sage Publications.